

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ПЕДАГОГИКАСЫ

ПЕДАГОГИКА НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

ӘОЖ 37.034

Ж.Б.Әсетова, С.Х.Медиева

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті (E-mail: akniet_22@mail.ru)

Бастауыш сынып оқушыларын рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі мұғалімнің педагогикалық іс-әрекеті

Мақалада бастауыш сынып оқушыларын рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетіне жан-жақты талдау жасалған. Оқушының рухани қабілетінің мүмкіндіктерін ашу, олардың адамгершілік пен салауаттылықтың берік негіздерін қалыптастыру, оқушының шығармашылық қабілеттері мен өзіндік ерекшеліктеріне қарай тәрбиелеу мұғалімнің негізгі іс-әрекеттері ретінде ашылып көрсетілді. Сондай-ақ мектеп тәрбиесінде мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінде оқушылардың бойында рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мақсатында қолданылатын қазақ этнопедагогикасы құралдары жайлы сөз етілді.

Кілтті сөздер: бастауыш сынып, оқушы, рухани-адамгершілікке тәрбиелеу, мұғалім, педагогикалық іс-әрекет, адамгершілік, салауаттылық, шығармашылық қабілеттері, мектеп, қазақ этнопедагогикасы.

Қазақтың әйгілі ақыны әрі педагогі М.Жұмабаев «...жамандықтан жаны жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болса, міне, осылай болғанда адам баласының дұрыс тәрбие алып, шын адам болғандығы» дей келіп, адамгершілігі мол, инабатты жас ұрпақты тәрбиелеуді ұстазға міндеттейді [1]. Демек, ұстаз оқу-тәрбие процесінде оқушылар бойында жалпы адамзаттық өзара қарым-қатынас мәдениеті мен адамгершілік қасиеттерін дамытып, ақыл-ойын, тілін ұштап дүниетанымын, ұлттық сезімін, еңбекке дұрыс көзқарасын, көркемдік-эстетикалық талғамын қалыптастырып, балаға әсемдік әлемінің сырын ұқтыруды өз алдына міндет етіп қойғаны дұрыс. Тәрбиелі ұстаз шәкірттерге жан-жақты тәрбиені осы рухани-адамгершілік тәрбиесінен бастайды. Себебі бұл оның адамгершілік сезімін, сенімін белгілі мақсатқа, бағытқа жетелеу іс-әрекетін ұйымдастыруды жетілдіреді. Сонда ғана ұстаз шәкірттердің ізгі ниеттілігін, адалдығын, кішіпейілдігін қалыптастырады.

Алғашқы педагог-ұстаз Ы.Алтынсарин мұғалім туралы: «Мұғалім балалармен істес болады: егер олар нәрсені түсінбесе, онда мұғалім шәкірттерді кінәламай, оларға дұрыс түсіндіре алмағаны үшін өзін-өзі кінәлауы керек. Мұғалім балалармен сөйлескенде, ашуланбай, күйгелектенбей, сабырлылықпен сөйлеп, шұбалаңқы сөздер мен керексіз терминдерді қолданбастан, әрбір затты ықыласпен, қарапайым тілмен түсіндіруі керек», — деп, ұстаздың бала алдына биіктен көрінетін тұлға болу керектігін ескертеді [2].

Ұстаздың тәрбие үрдісінде шешуші рөл атқаратындығын барлығымыз жақсы білеміз. Ұлы педагог К.Д.Ушинский: «Тәрбиенің қайнар көзі тек адамның жеке басылық өнегесіне негізделген», — дегені белгілі. Ал ұлы ғұлама әл-Фарабидің жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беретін адамды өте жоғары бағалап, оны мәңгі нұрдың қызметшісі деп атауы бекер емес. Бүгінгі жасөспірімдердің адам болып қалыптасуында мұғалімдер қауымының атқарар еңбегі орасан зор. Оларға болашақ ұрпақты тәрбиелеуде үлкен жауапкершілік жүктелген. Рухани-адамгершілікке тәрбиелеу ісі білім берумен ғана шектелмейтіндігі айқын. Бұл баланың сана-сезіміне әсер ету арқылы, ішкі жан-дүниесін оятудың нәтижесінде оның дүниетанымын қалыптастырады.

Қазіргі мектепте бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие берудің мазмұны жалпы адам құндылығын жоғарылату қажеттілігінен көптеген өзгерістерге бет бұрды. Ондағы тағы

бір басты мәселе — мектеп оқушыларын рухани дамыту. Рухани даму дегеніміз — өзінің өмірдегі орнын, жауапкершілігін түсініп, өзін-өзі жетілдіру. Рухани даму жеке тұлғаны қалыптастырудың негізі болып табылады. Рухани дамыған тұлғаның көрсеткіштері: басқаларға жақсылық жасау, жақсылыққа ұмтылу, өзін-өзі дамыту, жетілдіру.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім берудің деңгейлері мен мазмұны нақты көрсетілген. Сонымен бірге осы тұжырымдамада бастауыш мектептің негізгі міндеті — «баланың жеке басын бастапқы қалыптастыруды қамтамасыз ету, оның қабілеттерін анықтау және дамыту», — делінген [3].

Осы бағдарламада жастардың бойында белсенді азаматтық ұстанымды, әлеуметтік жауапкершілікті, отансүйгіштік сезімді, жоғары адамгершілік және көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыру мақсаты да ұстаздардан үлкен жауапкершілікті талап етеді.

Жас өркеннің жақсы азамат, білікті тұлға ретінде қалыптасуы мұғалімдердің білімі мен кәсіби шеберлігіне, мемлекет пен халық алдындағы азаматтық парызына деген жауапкершілігіне тікелей қатысты.

«Мектептің жүрегі — жақсы мұғалім» деп ұлы даланың дана педагогы Ыбырай Алтынсарин айтқандай, бүкіл мемлекеттің, тұтас ұлттың болашағы — ұстаздардың қолында.

Жеке тұлғаның танымдық үрдістерін дамытуда, сондай-ақ білім, білік, дағдыны, жалпы дүниетанымын қалыптастыруда оқыту әдістерін, жана оқыту технологияларын оқыту үрдісінде тиімді пайдалана білу мұғалім шеберлігіне байланысты.

Ал Қазақстан Республикасы жалпы білім беретін мектептері білім мазмұнын гуманитарландыру тұжырымдамасында білім беру жүйесінің негізгі міндеттері төмендегідей атап көрсетілген:

- жеке адамның рухани қабілет мүмкіндіктерін ашу;
- адамгершілік пен салауаттылықтың берік негіздерін қалыптастыру, әрбір адамды дамыту үшін жағдайлар жасау;
- жеке адамның шығармашылық қабілеттері мен өзіндік ерекшеліктеріне қарай тәрбиелеуді дамыту [4].

Соның ішінде гуманитарлық білімнің мазмұнын жанарту мақсатында оқыту процесін ізгілендіру және баланы дербес қабілетін ескеріп, тереңдету оқыту мақсаты көзделген. Бұл мақсатқа жетіп, аталған міндеттердің орындалуы, ең алдымен жеке тұлғаның рухани құндылықтарының дамуына баса назар аударуды қажет етеді.

Осы орайда жоғарыда аталған міндеттерді шешудің бірден-бір жолы бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беруде мұғалім іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыру болып табылады.

Оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру — қазіргі мектептердің ең маңызды міндеттерінің бірі. Бұл заңды да, өйткені біздің қоғам өмірінде адамгершілік бастамаларының ролі барған сайын артып, моральдік фактордың ықпал аясы кеңейіп келеді. Адамгершілікке тәрбиелеудің мақсаты — оқушылардың белсенді өмірлік жолын, қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқушыларға жол бермеуді, адамның үйлесімді және тұрақты дамуын қамтамасыз ететін адамгершілік санаға, сезімдер мен мінез-құлыққа негізделген өмірге құнды қарым-қатынасты қалыптастыру болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие берудің тиімді тәсілдері қазақ этнопедагогикасы құралдары табылады. Бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғасын қалыптастыруда қазақ халқының ертегілері мен аңыз әңгімелері, ұлттық ойындары, сәндік-қолданбалы өнері, музыкалық шығармалары баланың қиялына қанат бітіріп, ойлау қабілетін, тілін дамытуға, шешендікке, тапқырлыққа, олардың бойына әлеуметтік моральдік-этикалық және музыкалық-эстетикалық түсініктерді қалыптастыруға септігін тигізіп келеді. Халық педагогикасы ата-баба мұрасынан бастау алады. Ол болашақ азаматты тұлға ретінде қалыптасуға, жан-жақты жетілген, ізгілікті, мейірімді, етіп тәрбиелеуде педагогика ғылымының негізгі көзі болып табылады. Баланы қазақ этнопедагогикасы құралдары арқылы рухани-адамгершілікке тәрбиелеу — жауапты да күрделі міндет, оны іске асыру тәрбиеленушінің сәбилік кезінен бастап, қазақ халқының ғасырлар бойы ұрпақ тәрбиесіне мұра болып келе жатқан ұлттық дәстүрін, өнерін бастауыш мектептің оқу-тәрбие жұмыстарында пайдаланылып, ұлттық тәлім-тәрбие негізінде жүйелі түрде жүргізуді қажет етеді. Сол себепті мұғалім қазақ этнопедагогикасы құралдарын пайдалана отырып, баланы өз тілінде сөйлеуге, ізгілікке, инабаттылыққа, кішіпейілдікке баулу, эстетикалық сезімін оятып, өмірдегі жақсы мен жаман әрекеттерді ажырата, сезіне білуге үйрету, ойлау, сөйлеу, қабылдау процестерін дамытуға

баса назар аударуы тиіс. Бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғасын қалыптастырудың бірден-бір жолы көркем шығармалар екенін мұғалімдер білуі қажет. Көркем шығармаларды талдау, халық ауыз әдебиетін пайдалану арқылы баланың тіл байлығы жетіліп, ақыл-ойы, сөздік қоры дамиды. Сонымен қатар халық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы балаларды адамгершілікке, ізгілікке тәрбиелейді. Рухани-адамгершілікке тәрбиелеу ісі тек білім берумен ғана шектелмейді. Баланың сезіміне әсер ету арқылы да оның ішкі жан дүниесін оятып, дүниетанымын қалыптастырады.

Қазақ этнопедагогикасындағы этникалық тәрбиенің мақсаты — «сегіз қырлы, бір сырлы», жан-жақты жетілген азамат тәрбиелеу. Оны жүзеге асыру үшін бастауыш сынып мұғалімі әрбір сабағында үнемі тәрбиелік мәні зор қазақ этнопедагогикасының құралдарын пайдалану қажет: санамақ, жаңылтпаш, өлең-жыр, тақпақ, ертегі-аңыздар, жұмбақтар, айтыстар, мақал-мәтелдер, шешендік сөздер, салттар, ырымдар, жол-жоралар, ұлттық ойындар, әңгіме айту және т.б. Бастауыш сынып оқушысы тұлғасын қалыптастыруда халық педагогикасы материалдарымен таныстыру, оларды тыңдағанын қайта әңгімелеп беруге, мақал-мәтелдерді, жаңылтпаштарды мәнерлеп айтуға үйрету мен сөздік қорларын байыту, сөздік шығармашылықтың бастапқы формаларын дамыту мен адами ізгілік қасиеттерді, психикалық процестерді жетілдіру жөніндегі жұмыс төмендегі жеке тұлғаның қалыптасу мүмкіндіктерін шешуге көмектеседі. Оған:

- халық педагогикасының асыл мұрасы — халық ауыз әдебиеті үлгілерін тыңдай білу;
- бейнелеу құралдарын (сахналау, кейіптендіру, диалог, кестелі-модельдер т.б.) ойында қолдана отырып, шығарманы мәнерлеп, белгілі бір жанрмен орындауға үйрету, сөздік қорларын дамыту;
- ұлттық ойындарды түсініп, қызыға ойлануға баулу;
- ұлттық сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарын ажырата білуге;
- әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерді түсіну;
- алған білімдері мен іскерлік-дағдыларын оқушының өзі атқаратын іс-әрекетте, өмірде қолдануға үйрету.

Бастауыш саты — мектепте білім берудің алғашқы сатысы, яғни бастауыш білім беру арқылы жалпы орта білім берудің келесі сатысына дайындау мақсаты жүзеге асырылады. Бастауыш мектеп оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезеңі болып табылады. Сондықтан бастауыш білім — үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, білім негізінің іргетасы. Бастауыш мектеп балаға белгілі бір білім беріп қана қоймай, оны жалпы дамыту, яғни сөйлеу, оқу, қоршаған орта жөнінде дұрыс көзқарас қалыптастыру, жағдайларды объективті түрде бақылап, талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға, салыстыра білуге, дәлелдеуге, сөйлеу мәдениетіне үйретеді.

Ал бастауыш сынып оқушысының дамуы — күрделі және қайшылықты процесс. Бастауыш сынып оқушысы көп нәрсені ұғып, түсінуі керек, сол себепті де оның өміріндегі әрбір күнді барынша пайдалану қажет. Бұл жастағы баланы тұлға ретінде сөз етуге болады, өйткені ол мінез-құлқын сезініп, өзін басқалармен салыстыра алады. Осы мектеп жасындағы басты міндет — рухани-адамгершілік қатынастарды, табиғатты, қоршаған әлемді ұғыну. Бастауыш мектеп жасында интеллектуалдық, әлеуметтік және рухани-адамгершілік қасиеттердің барлығы дерлік қарқынды қалыптасады. Олардың кейбірі өмір бойына еш өзгеріссіз қалады.

Бастауыш сыныптың табалдырығын алғаш аттаған бүлдіршіндер білім ұясы саналатын мектептен көп қызық дүние, үлкен жаңалық күтеді. Мектеп жасындағы балалар үшін мұғалімнің айтқанының бәрі заңды, бәрі орындалуға тиісті жағдайлар болып саналады. Бұл жастағы балалар сенгіш, тіл алғыш, қоршаған ортадағы өзін қызықтыратын нәрселерге, іс-әрекетке еліктеушілігі басым және оларға араласуға ынталы болып келетін әсерленгіш қасиеттері мен есте сақтау қабілетінің қарқынды дамуымен ерекшеленеді. Сол себепті бастауыш сыныптарда адамгершілік тәрбие беру жұмыстарына балалардың жас ерекшеліктерін ескеріп, олардың қабылдау мүмкіндіктеріне сәйкес лайықтыларын ғана пайдаланып, оларды тиімді қолдана білген жөн.

Қазіргі таңда бұл талаптарды жүзеге асырудың мынадай мүмкіндіктері бар:

- бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беруде сынып жетекшілері мен тәрбиешілердің білімін жетілдіру;
- рухани-адамгершілік құндылықтарды кез келген пәнді оқытудың мазмұнына кіріктіру;
- сыныптан тыс сабақтарды баланың адамдық асыл қасиеттерді игеруіне ықпал ететіндей бағытта ұйымдастыру;
- жеке пән ретінде жүргізілетін сабақтардың бағдарламасына енгізу.

Сондықтан бастауыш мектептегі сынып жетекшілерінің тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру іскерлігіне, біліміне, шығармашылығына көңіл бөле отырып, олардың күнделікті оқушылармен іс-әрекеттерін ұйымдастыру шеберлігіне баса назар аударылды.

Егер сабақтарда берілетін білім мазмұны мен әдіс-тәсілдері оқушының өз іс-әрекетінің субъектісі ретінде тануына мүмкіндік туғыза отырып, оның жан-жақты рухани дамуына бағдарланса, онда бастауыш сыныптан бастап, жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу жүзеге асады.

Бастауыш мектепте оқытуды ұйымдастырудың негізгі формасы сабақ болып табылады. Сабақтың мәні мен мазмұнын анықтау, оның тиімділігін арттыру мәселесі чехтың ұлы педагогы Я.А.Коменский еңбектерінен бастау алып, бүгінгі күнге дейін көкейкесті проблема ретінде күн тәртібінен түспей отыр. Бұл проблемамен С.В.Иванов, И.Н.Казанцев, В.А.Онищук, М.И.Махмутов, тағы басқалар терең айналысқаны мәлім. Кейінгі кезде әдістеме ғылымының теориясы мен практикасында «дәстүрлі емес» деп аталатын сабақтардың түрлері пайда болып, ерекше мәнге ие болуда. Мұндай сабақтардың дүниеге келуінің себебі ХХ ғасырдың 70-ші жылдарында оқушылардың сабаққа деген ынтасының, қызығушылығының төмендеу үрдісінің қауіпті етек алуы болды. Әрбір сабақтың өзіндік құрамы және өзіндік құрылымы болады. Сабақтың құрамына оның құрылымдық элементтері жатады. Құрамына байланысты сабақтың құрылымында әр түрлі дәрежеде ортақтық болады.

Сонымен, сабақтың ортақ дидактикалық құрылымы мынадай компоненттермен сипатталады:

- бұрын алған білім мен әрекет тәсілдерін көкейкестендіру;
- жаңа білім мен әрекет тәсілдерін қалыптастыру;
- оларды қолдану, яғни білік қалыптастыру.

Көкейкестендіру оқып-үйренгендерді жаңғыртумен қатар бұрын алған білім мен жаңа білімнің сабақтасты байланысын орнатуды, бұрын алған білімді жаңа жағдайларда қолдануды, оларды тереңдетуді, т.с.с. көздейді.

Сабақтың ортақ дидактикалық құрылымының екінші компоненті жаңа ұғымдардың мәнін ашып көрсетумен, жаңа білім мен оқушылардың ақыл-ой және оқу іс-әрекетінің тәсілдерін игерумен, олардың сенімін қалыптастырумен байланысты.

Білікті қалыптастыруға жаңа білім мен әрекет тәсілдерін қалыптастыру, оларды жинақтау және жүйелеу, іс жүзінде пайдалану арқылы қол жеткізуге болады.

Сабақтың неғұрлым нақты кезеңдері жоғарыда айтылған оның ортақ дидактикалық құрылымының жіктелуінің нәтижесі бола отырып, сабақтың түрлеріне байланысты анықталады.

Халықтың ұрпақ тәрбиелеудегі сан ғасырлық тәжірибесінде мектеп практикасында пайдалануға болатын материалдар баршылық. Бұл материалдар бастауыш мектепте оқытудың құралы бола алады, себебі олар, біріншіден, оқушылардың білім, білік, дағдысын қалыптастырады; екіншіден, логикалық ойлау қабілетін дамытып, ақыл-ой ұшқырлығына, шапшаңдығына баулиды; үшіншіден, халқымыздың тұрмыс-тіршілігінен мағлұмат беріп, ата салт-дәстүріне аялы көзқарасты қалыптастырады; төртіншіден, әрбір оқушы осы ата дәстүрі мен әдет-ғұрпы арқылы жалпыадамзаттық әлемге аяқ басып, өз халқының игілігін басқа халықтарға жақын да түсінікті ете алуға мүмкіндік алады; бесіншіден, оқушыда ұлттық сананы, адамгершілік ізгі қасиеттерді, отансүйгіштікті дамытуға жәрдемдеседі. Бұл материалдарды бастауыш сыныптарда оқытудың әр түрлі формаларында — сабақтарда, үйірмелерде, факультатив курстарында, кештерде, т.б. пайдаланудың мәні зор.

Сабақтарды ұйымдастыру формалары мен әдістері әр түрлі болады, яғни дәстүрлі сабақпен бірге этикалық әңгімелер, ойындар, әрқилы әрекет түрлері, адамгершілік тақырыптағы диалогтар, жағдаяттарды өткізу мен талдау, адамгершілік тақырыптарына суреттер салу сияқты сабақтарды атауға болады.

Солардың ішінде бастауыш сынып оқушыларының негізгі іс-әрекеттерінің бір түрі — ойын. Баланың өмірі ойынға байланысты. Бала ойынсыз өсіп-өркендей алмайды. Бұл — өмірдің заңдылығы. Ойын баланың ақлын, дүниетанымын кеңейтеді, мінез-құлқын, ерік-жігерін қалыптастырады. Мәселен, ойында ұнамды әдеттер: өзара қарым-қатынастар, рухани-адамгершілік сезімдер дамиды. Еңбек ету барысында ұйымшылдық, жауапкершілік, парыздық сезімдер сияқты қасиеттер қалыптасады.

Оқушы тұлғасын қалыптастыру мен тәрбиелеу ойыннан басталады. Оқушының құрбы-құрдастарымен әр түрлі ойындар ойнауының өзі, жеке тұлғалық қасиеттердің қалыптасуындағы алғашқы баспалдағы болып саналады. Осыған орай М.Жұмабаев баланың ойыны туралы: «Баланың

киялы, әсіресе ойында жарыққа шығады. Ойын балаға кәдімгідей бір жұмыс. Ойнағанда да бала әсерлерімен пайдаланады. Айналасында, тұрмыста нені көрсе, соны істейді. Мысалы, қазақ баласы біреуі ат болып қашады, біреуі құрық салады. Шырпыларды тізіп-тізіп көш жасайды. Балшықтан мал, қуыршақтан қыз жасайды», — деп ұлттық тұрмысымызға тән ойын үстіндегі бала болымысын, психологиясын суреттейді.

Ойынды өткізудегі мұғалімнің мақсаты — оқушыларды еркін сөйлей білуге, айтайын деген ойын тез, әрі жүйелі жеткізуге, ойлау қабілетін дамытуға, тіл байлығын арттыра түсуге жету. Ойын үстінде бала өзін батыл ұстап, айтайын деген ойын еркін жеткізуге тырысады. Ойын сыныптағы оқушылардың көбін қамтитындықтан, әр оқушы өзінің ойлау қабілетін шындай түседі. Ол еркін әрі тез ойлауға жаттықтыратындықтан, әркім өзінше ойлап, айтуға мүмкіндік алады. Сөйтіп, бұл ойын балаларды бір-біріне жақындастырады, олардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашып, топтастыра түседі.

Қазіргі күнде білім беруде түрлі ойындарды пайдалануға болады: дидактикалық, спорттық, шығармашылық, интеллектуалдық және дүниетанымдық қойылымдар және т.б.

Мәселен, сабақта дидактикалық ойындар арқылы жалпыадамзаттық және рухани-адамгершілік құндылықтардың тәрбиелік мәні басым элементтерін кеңінен қолдану қажет. Осы арқылы оқушылардың рухани дүниесін парасаттылық пен бауырмалдылыққа, адалдық пен кішіпейілділікке, ибалық пен үлкенді сыйлауға тәрбиелейді. Оқушылар ойын арқылы сөз қадірін түсінуге дағдыланып, жаман қылықтардан бойларын аулақ салуға үйренеді. Мақал-мәтелдерді табу, оқушылардың тілін дамытумен қатар олардың әсерлі сөйлеу дағдыларын да қалыптастырады.

Мұндай ойындар оқушының ой жалғастыру, сөйлемді дұрыс құрау дағдыларын жетілдіріп, шығармашылық ойлау қабілеттерін тәрбиелейді. Оқушылардың рухани дүниесін ізгілендіруге, рухани дамытуда дидактикалық ойындарды кеңінен қолдануға болады. Себебі дидактикалық ойындарды ойнау барысында оқушылар өздерін еркін сезінеді, өз ойларын қысылып-қымтырылмай жеткізеді. Мұның өзі оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттерінің дамуына, рухани жан-дүниесінің толысып жетілуіне зор ықпал етеді. Ойынның маңызын: «Ойын — балалық шақтың игілікті қимылы. Ойын әрекетінде бала тіршілігінің тәрбиелік мәні зор екенін, қажыр-қайрат, төзімділік, табандылық, өзін билеу, өздігінен істеу еркі ойын үстінде дамып, жетіле түседі», — деп психологтар А.Темірбеков пен С.Балаубаевтар өз еңбектерінде дәлелдей түседі.

Сондай-ақ мектеп тәрбиесінде мұғалім өз іс-әрекетінде оқушылардың бойында рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мақсатында этикалық әңгімелерді пайдаланған жөн. Этикалық әңгімелер көлемі жағынан шағын, мазмұны жағынан терең, өте құнды материал болып табылады. Этикалық әңгімелерге мектеп, сынып өмірінен мәліметтер, көркем әдебиет шығармалары, ғалымдар, педагогтардың ұлағатты сөздері, газет, журнал мақалалары жатады. Оқушылардың өздеріне әңгімеге қажетті материалдарды жинатуға болады. Этикалық әңгіменің мазмұны және қолдану әдісі оқушылардың жас ерекшелігіне байланысты. Ол жеке оқушылардың, ұжымның тәртібінде жіберілген кемшіліктерді талқылаған кезде қолданылады.

Оқушылардың сабақтан тыс іс-әрекеті маңызды талаптарды іске асыруда үлкен мүмкіндіктерге ие, ол біртіндеп педагогикалық басшылықтың үзіліссіздігін және бірыңғайлығын, оқыту мен тәрбие берудің бірыңғай ұстанымдарын жүзеге асырады. Тәрбие өмірмен тығыз байланысты. Сондықтан сыныптан тыс тәрбие жұмыстары үлкен тәрбиелік күші бар үлес, тұлғаның жан-жақты дамуының шарты, баланың белсенді өмірлік ұстанымын құрастырудың құралы болып табылады.

Сыныптан тыс тәрбие жұмысы — тұлғаның әлеуметтік қалыптасуын қамтамасыз етуде оған жағдай туғызатын тәрбиеші-мұғалімдердің басшылығымен ұйымдастырылатын және сабақтың мақсатымен өзара байланысты болып келетін тәрбие жұмысының дербес түрі ретінде балаға кең көлемде тәрбиелік ықпал ете алады.

Демек, үздіксіз білім беру процесіндегі бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беруде сабақтан тыс тәрбие жұмысының мүмкіндігі жоғары.

Бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие берудің келесі кезеңінде — сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда рухани-адамгершілік мәселелерін үнемі ескеру және назарда ұстау болып табылады.

Мектептің балаға рухани-адамгершілік тәрбие беруге қатысты саясатын отбасының түсінуі мұғалімнің жұмысына байланысты. Мұндай жағдайда отбасын негізгі тапсырыс беруші және баланы тәрбиелеуде мектеппен одақтас ретінде қарастырған жөн. Ата-аналардың өз балаларының жан дүниесін жақсы түсінуі, оларға отбасында дұрыс та тиімді тәрбиелік орта тудыру үшін, баланың

рухани-адамгершілік тәрбиесіне қатысты білімі және біліктерін ұдайы көтеріп отыруы қажеттілігін өздері түсінуі тиіс. Сол үшін де мектептің, мұғалімінің, ата-аналармен педагогикалық жұмыс жүргізуі, оның бағытын дұрыс ұйымдастырып отыруы міндеттелінеді. Өйткені сананың қалыптасуы ол баланың мектепке бармастан бұрын, қоғам туралы алғашқы ұғымдарының қалыптасуына, жақын адамдардың өзара қатынасынан басталады.

Әдептілік, имандылық, мейірімділік, қайырымдылық, ізеттілік құндылықтары қалыптасқан халқымыздың абыройлы қасиеттерін жас ұрпақтың ақыл-парасатына азық ете білу үшін әрбір ұстаз әдет-ғұрыптарды білумен қатар, өзінің бойына адамдық құндылықтарды терең сіңірген, рухани таза адам болу керек. Жақсы тәрбие мен саналы білім алған жас ұрпақ өмірде өз орнын табады. Ол үшін әуелі ұрпағымыздың бойында ұлттық тәрбиені, адамгершілік әдепті, имандылық қасиеттерді жетілдірсек, сонда халқының салтын жақсы білетін, ел үшін еңбек ететін, өзінің міндетін айқын сезінетін, мінез-құлқы жетілген саналы адам қалыптасады. Демек, рухани-адамгершілік тәрбиесінде алдымен баланы тек жақсылыққа-қайырымдылық, мейірімділік, ізгілікке тәрбиелеп, соны мақсат тұтса, ұстаздың, ата-ананың да болашағы зор болмақ. Ендеше, жасөспірімдерді рухани-адамгершілік тәрбиесі арқылы толыққанды жетілген азамат ретінде тәрбиелеу — қоғамымыздың, оның ішінде ата-ананың, ұстаздың басты мақсаты. Рухани-адамгершілік білім нәрімен сусындаған әр адам өзін, өзі арқылы өзгені тануда мейірімді, қайырымды, кешірімді, ақыл-ойы толысқан, бойында «ар», «ұят», «намыс» секілді қасиетті ұғымдардың қалыптасуымен ізгі қоғам құруға қатыса алады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Жұмбаев М. Педагогика. — Алматы: Рауан, 1993. — 112 б.
- 2 Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. — Алматы: Жазушы, 1994. — 228 б.
- 3 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан. — 2010. — 5 желт.
- 4 Қазақстан Республикасы жалпы білім беретін мектептері білім мазмұнын гуманитарландыру тұжырымдамасы. [ЭР]. Рұқсат алудың режимі: www.bilim.astana.kz

Ж.Б.Асетова, С.Х.Медиева

Педагогическая деятельность учителя, направленная на духовно-нравственное воспитание учащихся начальных классов

В статье проанализирована педагогическая деятельность учителя, направленная на духовно-нравственное воспитание учащихся начальных классов. Особое внимание уделено вопросам воспитания с учетом творческих способностей и индивидуальных особенностей и формирования у них основ нравственности и здорового образа жизни. Отмечено, что в педагогической деятельности учителя используются возможности казахской этнопедагогике в целях формирования духовно-нравственных качеств учащихся.

Zh.B.Asetova, S.Kh.Mediyeva

Teaching activities of teachers that aimed at spiritual and ethic education of primary school pupils

The content of this article comprehensively analyzed a teacher's work focused on the spiritual and ethical education of primary school pupils. Discovered the main activities from the perspective of a teacher education to students with the creativity and individual characteristics, identifying opportunities spiritual qualities of students and shaping their bases of a healthy lifestyle and ethic. Also in the education of school at the teacher's work is mentioned about using the funds of the Kazakh ethno pedagogics to form a spiritual and ethic qualities of pupils.